

Právní model osobního vlastnictví v sovětském občanském právu

Праговой модель личной собственности
в советском гражданском праве

Das juristische Model des persönlichen Eigentums
im sowjetischen Zivilrecht

STANISLAV ZDOBINSKY

ÚPRAVA OSOBNÍHO VLASTNICTVÍ V ZÁKLADECH OBČANSKÉHO ZÁKONODÁŘSTVÍ SSSR A SVAZOVÝCH REPUBLIK

Postavení osobního vlastnictví občanů v současné etapě rozvinuté výstavby komunismu v SSSR se v zásadě neodlišuje od jeho postavení v ČSSR.

Jeho úprava vychází ze tří základních znaků osobního vlastnictví tak jako u nás. „Osobní vlastnictví je odvozeno od socialistického společenského vlastnictví a s ním spjato ... Základním pramenem práva osobního vlastnictví je práce občana v socialistickém hospodářství.“¹⁾ Má spotřební charakter.

I v sovětské společnosti při úpravě osobního vlastnictví se vychází z jeho mimořádného významu pro uspokojování potřeb občanů. Sovětský autor Aleksejev zdůrazňuje, že je to základní způsob zabezpečování individuálních potřeb lidí v první fázi komunismu.²⁾ Další sovětská autorka Chalfina pokládá právo osobního vlastnictví za jeden z významných právních prostředků zabezpečování materiálních a kulturních potřeb pracujících.³⁾ Z dokumentů XXII. sjezdu KSSS je zřetelné, že osobní vlastnictví není v žádném protikladu s komunismem, že osobní vlastnictví zůstane zachováno i za komunismu, jak to konečně předpokládali již Marx s Engelsem.

Z potřeby osobního vlastnictví, z nezbytnosti jeho existence v SSSR vycházejí i Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových repub-

¹⁾ Osnovy sovětskovo gosudarstva i prava, redakce Fedosejev, Moskva 1964, str. 155.

²⁾ Aleksejev, Graždanskoje pravo v period razvernutoho stroitelstva kommunizma, Moskva 1962, str. 185.

³⁾ Osnovy sovětskovo gosudarstva i prava, redakce Fedosejev, Moskva 1964, str. 155.

lik,⁴⁾ přijaté Nejvyšším sovětem SSSR dne 5. prosince 1961, i občanské zákoníky jednotlivých svazových republik, mezi nimi i občanský zákoník RSFSR z 11. června 1964, jehož ustanovení o osobním vlastnictví jako občanském zákoníku první sovětské republiky budou předmětem mého dalšího zkoumání v této práci.

Je nepochybné, že právo osobního vlastnictví se v současné etapě rozvoje sovětské společnosti neustále rozvíjí, rozšiřuje.⁵⁾

Při projednávání Základů občanského zákonodárství prohlásil D. S. Poljanskij: „Pokud bude zachován princip odměňování podle práce, princip materiální zainteresovanosti na výsledku práce, osobní vlastnictví zůstane jedním ze základních prostředků uspokojování materiálních a kulturních potřeb občanů.“⁶⁾ Přitom se samozřejmě budou rozvíjet i ostatní formy uspokojování potřeb občanů, osobní vlastnictví se bude rozvíjet v nerozlučné souvislosti s jejich rozvojem.

Vzhledem k tomu, že Základy upravují majetkové vztahy a osobní nemajetkové vztahy s nimi související, v souladu s cíli v budování materiálně technické základny komunismu a stále plnějšího uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů (čl. 1 Základů), a to mezi státními, družstevními i společenskými organizacemi navzájem, mezi občany a státními, čili jejich předmětem je celý komplex majetkových i nemajetkových vztahů s nimi souvisejících, musely upravit postavení osobního vlastnictví o něco skromněji než nový československý občanský zákoník. Osobnímu vlastnictví je věnován v Základech jediný, i když obsáhlý článek 25.

Jednotná úprava majetkových vztahů, a tedy i vlastnictví, vedla ovšem dále k tomu, že řada ustanovení v dalších článcích Základů má, v mezích stanovených zákonem, platnost i pro osobní vlastnictví.

Především je to článek 19 Základů o obsahu vlastnického práva — o oprávnění vlastníka, článek 26 o spoluvlastnictví, článek 28 o ochraně vlastnického práva, článek 30 o okamžiku vzniku vlastnického práva u nabyvatele majetku na základě smlouvy, článek 31 o vyvlastnění a konfiskaci a článek 32 o majetku nenáležícím nikomu.

Nelze se samozřejmě přít o možnosti takového obecné úpravy vlastnických vztahů, která přináší komplexnost úpravy i určitou úsporu ustanovení upravujících tyto vztahy, na druhé straně nelze však nevidět její nevýhody.

Nejlépe nevýhody takového pojetí úpravy majetkových vztahů lze snad dokumentovat na článku 19 Základů, který stanoví oprávnění vlast-

⁴⁾ Dále jen Základy.

⁵⁾ Aleksejev, Graždanskoje pravo v period razvernutoho stroitelstva kommunizma, Moskva 1962, str. 192 až 193.

⁶⁾ Poljanskij, O projektě Osnov graždanskogo zakonodatelstva SSSR i sojuzných respublik, Izvestija 10. 12. 1961.

Autor se obecnými otázkami osobního vlastnictví zabývá v pracích: K některým otázkám osobního vlastnictví, AUC, 1957; K otázce pojmu a předmětu osobního vlastnictví, AUC, 1963; Osobní vlastnictví v ČSSR, Orbis, 1965.

nika, že vlastníkoví náleží právo držet, užívat a nakládat s majetkem v mezích stanovených zákonem. Z takovéto formulace obsahu vlastnického práva v obecné poloze pak vyplývá to, že nemůže pokrýt jednotlivá oprávnění vlastníků u všech druhů a forem vlastnictví existujících v SSSR, a je nutno si vypomoci formulací „v mezích stanovených zákonem“. Při zkoumání toho, zda pak oprávnění vlastníka při výkonu vlastnického práva byla dodržena a nebyla překročena, je třeba vyhledat ještě další ustanovení o tom či onom vlastnickém právu, zejména o poslání toho kterého práva v socialistické společnosti, abychom mohli posoudit, zda vlastník majetku užívá a nakládá s ním tak, jak stanoví právní řád. Neboť v konkrétnosti je jiný obsah vlastnického práva, jiná jsou oprávnění u státního socialistického vlastnictví, jiná u družstevního, jiná u osobního.

Na tomto místě bych chtěl ještě konstatovat, že diskuse, která se vedla v SSSR o pojetí úpravy majetkových vztahů v Základech a i v občanských zákonících, vyzněla ve prospěch existujícího řešení a proti rozdvojení legislativní úpravy majetkových vztahů, i když v diskusi někteří právní teoretikové i pracovníci praxe navrhovali, aby normy upravující majetkové vztahy mezi socialistickými organizacemi byly z občanskoprávního zákonodárství vyčleněny. Tato koncepce tedy byla odmítnuta. D. S. Poljanskij ve svém projevu na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR zdůvodnil odmítnutí návrhů na vyčlenění majetkových vztahů mezi socialistickými organizacemi tak, že „... přijetí těchto návrhů by znamenalo, že soustava majetkových vztahů v SSSR, založená na jednotě celé socialistické ekonomiky, by byla uměle rozdělena a tím by byl porušen harmonický vztah mezi zájmy společnosti a osobnosti“.⁷⁾

I když není úkolem této práce podat srovnání pojetí úpravy majetkových vztahů v SSSR a ČSSR, přeci jen chci stručně vyložit svůj názor na tuto otázku.

Hlavním argumentem odpůrců rozdělené legislativní úpravy majetkových vztahů v sovětské společnosti byla jednota sovětské socialistické ekonomiky, na níž je založena soustava majetkových vztahů SSSR a byly vysloveny obavy, že by tak byla nepřírozeně rozdělena, z toho pak vyplynula nutnost jednotné zákonodárné úpravy majetkových vztahů. Domnívám se však, že tomu tak není, že oddělená legislativní úprava majetkových vztahů nemůže rozdělit socialistickou ekonomiku, že je to víceméně otázka forem řešení, tedy především legislativně technická otázka a méně otázka zásadního charakteru. Totiž: podíváme-li se na odlišnou úpravu majetkových vztahů u nás — ve dvou základních normách, v hospodářském a občanském zákoníku, nedomnívám se, že by touto legislativní úpravou byla roztržena jednotná ekonomika naší společnosti, již koneckonců vyjadřuje základní zákon našeho státu, Ústava Československé socialistické republiky z r. 1960. Domnívám se tedy, že je možná při úpravě majetkových vztahů ta i ona cesta, i ta, kterou se dal sovětský zákonodárce, i ta, kterou jsme šli u nás. Ta naše byla těžší a obtížnější, neboť

⁷⁾ Izvestija, 10. prosince 1961.

šla terénem nezmapovaným. Připouštím, že o to mohou být větší obtíže při aplikaci našeho hospodářského a občanského zákoníka v praxi, i to, že pokud jde o náš občanský zákoník, jak se již dnes ukazuje, leccos v něm zůstalo nedořešeno či vůbec chybí. Konečně o možnosti (nikoli správnosti) tohoto řešení úpravy majetkových vztahů nebylo v řadách legislativních pracovníků, ani v řadách pracovníků teoretické fronty v době přípravy našeho občanského zákoníku sporu.

Ale vraťme se k článku 25 Základů. V něm se stanoví nejprve obecně, jaký majetek může být v osobním vlastnictví občana. Z formulace „V osobním vlastnictví občanů může být majetek určený k uspokojování jejich hmotných a kulturních potřeb“ vyplývá, že v osobním vlastnictví může být majetek, který má spotřební určení. Je tedy okruh předmětů, které mohou být v osobním vlastnictví občanů, ohraničen především spotřebním charakterem těchto předmětů. Z toho vyplývá, že věci, které nejsou určeny k uspokojování potřeb občanů, nemohou být v osobním vlastnictví.

Podle příkladného výpočtu čl. 25 Základů pak občan v osobním vlastnictví může mít: a) pracovní příjmy a úspory, b) obytný dům (nebo jeho část), c) s ním související hospodářství, d) předměty domácí potřeby, e) předměty osobní potřeby a pohodlí.

V podstatě tedy okruh předmětů zůstává zachován tak, jak byl zakotven již v Ústavě SSSR z r. 1936.

Protože i v SSSR ještě žijí lidé, kteří se chtějí obohacovat na úkor společnosti a ostatních spoluobčanů, obsahuje čl. 25 Základů zákaz používat majetku, jenž je v osobním vlastnictví, k získání bezpracných příjmů.

Podle mého názoru jde v tomto ustanovení čl. 25 Základů o to, že tento majetek nesmí být použit k jiným účelům než k uspokojování potřeb, nesmí například sloužit obytný dům nebo chata k pronajímání za částky převyšující sovětské předpisy o nájemném, auto „k taxikaření načerno“, peníze k půjčování na úroky apod. Někteří sovětsští autoři se domnívají, že toto ustanovení čl. 25 Základů lze použít i na příklady majetku získaného z bezpracných příjmů, a odvozují od čl. 25 Základů výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 26. července 1962 o beznáhradovém odnětí domů, chat i jiných staveb, které občané postavili nebo získali z bezpracných příjmů, jakož i z bezpracného využití prostředků státních podniků, úřadů — — — kolchozů a jiných družstevních i společenských organizací a doplňující výnos prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR z 28. září 1963, ve kterém soudy dostaly právo odejmout při rozhodování o beznáhradovém odnětí stavby i auto, jestliže bylo občanem získáno také z bezpracných příjmů.

Tyto názory sovětských autorů⁸⁾ vyplývají například z toho, že soudy při projednávání věcí podle zmíněných výnosů prezidia Nejvyššího sovětu, RSFSR musejí vycházet z konkrétních okolností, za nichž byl získán bezpracný příjem, jakož i článků 5 a 25 Základů, které zakazují využívat

⁸⁾ Srov. čas. Sov. justicija č. 17/1963.

majetku, který občanům patří na základě práva osobního vlastnictví, k získání bezpracného příjmu. Domnívám se však, že v těchto případech jde o opačnou situaci. Podle výnosů presidia Nejvyššího sovětu RSFSR z r. 1962 a 1963 soudy přece neprojednávají případy, kdy vlastník využívá svého majetku k bezpracným příjmům, ale naopak případy, kdy občan z bezpracných příjmů majetek získává. Nelze tedy podle mého názoru odvozovat tyto dva výnosy presidia Nejvyššího sovětu RSFSR od čl. 25 Základů, alespoň ne přímo.

Jinak ovšem obsah těchto výnosů presidia Nejvyššího sovětu RSFSR je nesmírně zajímavý a závazný, zejména vzhledem k ustanovení § 125, odst. 2 našeho občanského zákoníka.

Nejprve tedy, o co jde v těchto výnosech. V prvním výnosu presidia Nejvyššího sovětu RSFSR bylo stanoveno, že domy, chaty a jiné stavby, které občané postavili nebo získali z bezpracných příjmů, nebo z nezákonného využití prostředků státních podniků, úřadů, kolchozů a jiných družstevních i společenských organizací, budou jim odňaty bez náhrady a předány do komunálního fondu okresního, městského sovětu poslanců pracujícího lidu, kolchozu, nebo jiné družstevní či společenské organizaci. K prošetřování takovýchto případů mají výkonné výbory okresních a městských sovětů povinnost zřizovat příslušné komise a prošetřovat předložené materiály z těchto komisí. Po projednání materiálů o těchto případech výkonné výbory okresních a městských sovětů a zhodnocení výsledků šetření rozhodnou o tom, zda materiály budou postoupeny okresnímu (městskému) soudu.

Prověrka provedená v r. 1963 Nejvyšším soudem RSFSR a prokuraturou RSFSR o projednávání věcí těchto kategorií upozornila na to, že v mnohých případech vznikala při jejich řešení otázka, co se má považovat za bezpracný příjem. Na tuto otázku odpovídají sovětsí autoři různě. Obecnou charakteristiku bezpracných příjmů (důchodů) nalezneme například u Pribanova a Dulněvy:⁹⁾ „Pod nepracovními důchody je třeba rozumět takové důchody, které získává vlastník využíváním svého majetku, ale bez své osobní práce.“ Proti takovéto „definici“ lze mít samozřejmě výhrady, neboť je v ní trochu začarovaný kruh. V každém případě však musí jít o systematické zneužívání subjektivního vlastnického práva. V konkrétnosti pak tito sovětsí autoři uvádí, že sem v praxi patří například případy majitelů obytných domů a chat, kteří tyto objekty pronajímají za částky převyšující sovětské předpisy o nájemném.¹⁰⁾ V těchto případech jde však o bezpracné příjmy ve smyslu čl. 25 Základů.

Jiný je původ bezpracných příjmů podle výnosů PNS RSFSR z r. 1962

⁹⁾ Pribanov—Dulněva, Pravo ličnoj sobstvennosti v period razvernutoho stroitel'stva kommunizma, Moskva 1963, str. 31.

¹⁰⁾ Článek 57 Základů: Nájemné z bytů. Do té doby, než bude zavedeno bezplatné užívání bytů, je nájemce povinen platit včas nájemné z bytu. Výši nájemného z bytů stanoví zákony Svazu SSR. Úplata za užívání bytů v domech, které patří občanům právem osobního vlastnictví, se určí dohodou stran, nesmí však překročit hranice sazeb stanovených pro tyto domy zákonodárstvím svazových republik.

a 1963. Podle názoru dalších sovětských autorů sem patří například stavby postavené z odcizených stavebních materiálů nebo z materiálů získaných za zvýhodněné, například velkoobchodní ceny. Jsou to také různá zařízení obytných staveb zhotovená ve státních podnicích za režijní cenu.¹¹⁾ S těmito názory souhlasím.

Sporné jsou příjmy, které občané získávají z pomocného hospodářství. Je možno souhlasit, že v případech, kde pomocné hospodářství se provozuje jen za účelem obohacení, příjmy z něho se mají považovat za bezpracné a že stavby, které byly postaveny nebo získány z těchto příjmů, se mají odejmout podle výnosu presidia Nejvyššího sovětu RSFSR z roku 1962. Současně však domnívám, že při občasném prodeji výtěžků z pomocného hospodářství by se mělo zaujmout opačné stanovisko.

Plně se ztotožňuji s názorem, že tam, kde došlo k příjmům například z řemeslnické činnosti nebo z výkonu lékařské soukromé praxe, které byly povoleny, ale nebyly při provozování těchto činností splněny všechny formality (například chybí osvědčení finančních orgánů), nemá se použít výnos presidia Nejvyššího sovětu RSFSR, neboť to není příjem, který by byl získán neprávem a že takoví občané mohou být stíháni jen administrativní cestou.

V řízení podle výnosu presidia Nejvyššího sovětu RSFSR z roku 1962 má vlastník vždy právo jak při prošetřování výkonným výborem, nebo při projednávání materiálu z prověrky soudem seznámit se s materiály, dávat různá vysvětlení, předkládat různé doklady i jiné důkazy o nabytí majetku.

Soudy tyto případy projednávají ve veřejném zasedání za účasti prokurátora a zástupců společenských organizací.

Jestliže soud zjistí, že dům, chata, jiná stavba byly postaveny nebo získány z bezpracných příjmů nebo z nezákonného využití prostředků státních podniků, úřadů, kolchozů a jiných družstevních či společenských organizací, přijme usnesení o beznáhradovém odnětí těchto staveb a jejich předání do komunálního fondu okresních nebo městských sovětů, kolchozů nebo jiné družstevní či společenské organizace. Lidový soud může také zbavit bývalého vlastníka stavby, i osoby, které s ním stavbu užívají, práva užívat této stavby.

Kdyby soud zjistil, že tyto stavby byly získány z trestné činnosti, předá věc k dalšímu řízení prokurátorovi.

Mám-li zhodnotit sovětskou praxi v tomto směru ve svém celku, zdá se mi, že při posuzování nepracovních důchodů je přísnější, než by měla být podle mého názoru praxe československá při aplikaci § 125, odst. 2 obč. zák.¹²⁾

Ačkoliv jsem řekl, že osobnímu vlastnictví je v Základech věnována

¹¹⁾ Srov. článek v čas. Sovetskaja justicija č. 17/1963, str. 7–8.

¹²⁾ Podle zpráv v sovětském tisku se zdá, že např. neplatí praesumpce poctivosti nabytí majetku; občan, o jehož majetku se rozhoduje, musí dokazovat poctivost zdroje.

o něco menší pozornost, než je tomu v našem občanském zákoníku, což je dáno všeobsáhlostí Základů pokud jde o úpravu majetkových vztahů sovětské společnosti, i tím, že některé podrobnosti úpravy osobního vlastnictví stanoví občanské zákoníky jednotlivých svazových republik, přeci jen jedné otázce věnují Základy (a ještě víc občanské zákoníky svazových republik) větší pozornost. A to problematice obytných domů.

V čl. 25, odst. 2 Základů se stanoví: „V osobním vlastnictví občana může být jeden obytný dům. Společně žijící manželé a jejich děti mohou mít pouze jeden obytný dům, jenž náleží na základě práva osobního vlastnictví jednomu z nich nebo je v jejich spoluvlastnictví. Nejvyšší rozměry obytného domu, který může být v osobním vlastnictví občana, podmínky a způsob pronajímání místností v takovém domě stanoví zákonodárství svazových republik.“

Srovnám-li tuto úpravu s naším občanským zákoníkem (v občanských zákonících svazových republik je ještě podrobnější),¹³⁾ domnívám se, že proti našemu § 129 obč. zák. je přesnější, že nemůže vzbudit její výklad žádné obdobné diskuse a pochybnosti jako zmíněný paragraf našeho občanského zákoníku.

Obdobně se zabývám také až v další části otázkou osobního vlastnictví občana, který je členem kolchozní usedlosti.

Je to z těch důvodů, že k oběma otázkám (úprava obytného domu a vlastnictví člena kolchozní usedlosti) jsou podrobná ustanovení až v občanských zákonících svazových republik.

Z dalších předmětů, které Základy v příkladném výpočtu konkrétně neuvádějí, může být v osobním vlastnictví jistě chata, osobní auto. I tyto předměty musí však sloužit k uspokojování osobních potřeb vlastníka a jeho rodiny, a proto například vlastník není oprávněn dávat auto do nájmu nebo vozit osoby za úplatu.

Prodej osobních aut je v SSSR uskutečňován prostřednictvím zvláštních k tomu určených státních obchodních organizací, které prodávají vozy občanům podle pořadí předběžných objednávek. Nové auto si může sovětský občan koupit teprve po uplynutí pětileté lhůty, jestliže předtím vlastnil moskviče, a po uplynutí 8 let, jestliže dříve vlastnil auto značky Paběda nebo Volha. Aby se nemohlo spekulovat s osobními vozy, byl vydán v r. 1961 zákaz volného prodeje a výměny vozů mezi občany. Prodej lze uskutečnit jedinečně přes příslušnou státní obchodní organizaci. Protože však není zakázáno darování osobních aut, ani jejich půjčování k dočasnému bezplatnému užívání druhým osobám, zdá se mi, že touto cestou může docházet ke spekulacím s osobními vozy. Samozřejmě, že s určitým rizikem.

Rekl jsem již, že vedle čl. 25 Základů se na osobní vlastnictví občanů vztahuje celá řada dalších ustanovení, která ovšem dopadají i na jiné

¹³⁾ Podrobně je vyložena úprava osobního vlastnictví v ČSSR v autorově práci „Osobní vlastnictví v ČSSR“, Orbis, 1965. Srovnáním československé a sovětské právní úpravy se zabývá autorova habilitační práce „Současná právní úprava osobního vlastnictví v ČSSR a SSSR“ z roku 1965.

druhy a formy vlastnictví. Je to především již zmíněný čl. 19 Základů o oprávněních vlastníka. Domnívám se, že je třeba vyložit meze realizace práva osobního vlastnictví, stanovené obecně pro vlastníka tímto článkem, tj. právem majetek držet, užívat ho a nakládat s ním. Jde-li o majetek v osobním vlastnictví, pak jsou tato oprávnění ohraničena tím, že jde o majetek určený k uspokojování osobních potřeb a jeho rodiny. K spotřebnímu využívání svého majetku má vlastník plné a svobodné rozhodování. Nemůže ho však využívat v rozporu se zájmy společnosti, proti poslání osobního vlastnictví v socialistické společnosti. Proto se vztahuje i na výkon práva osobního vlastnictví (jako na každé druhé subjektivní občanské právo) to, co stanoví čl. 5 Základů *obecně* pro výkon občanských práv: „Občanská práva jsou chráněna zákonem s výjimkou případů, kdy je jejich výkon uskutečňován v rozporu s posláním těchto práv v socialistické společnosti v období výstavby komunismu.“

Při výkonu práv a plnění povinností musí občané a organizace dodržovat zákony, dbát zásad socialistického soužití a morálních zásad společnosti budující komunismus.“

I když se zákonodárce v našem občanském zákoníku v základním článku VI. Zásad občanskoprávních vztahů¹⁴⁾ snažil obdobně upravit výkon práv a povinností občanů, přece jen se mi zdá, zejména formulace prvního odstavce čl. 5 Základů daleko konkrétnější, a tím i lepší, zejména myšlenka o nezbytnosti souladu výkonu práva s *posláním* (účelem) toho kterého práva v socialistické společnosti.

Ve srovnání se sovětskou úpravou však pokládám za zdařilý čl. VII. Zásad občanskoprávních vztahů.¹⁵⁾

Z těchto důvodů pak také takový výkon práva osobního vlastnictví, jehož smyslem je využívat majetku k získání bezpracných příjmů, je jeden z případů, který je v rozporu s čl. 5 Základů a samozřejmě i s čl. 25, kde je takovýto výkon přímo zakázán. Může jít dále o jiné spekulativní nakládání s majetkem v osobním vlastnictví, využívání osobního vlastnictví k nedovolené výrobě, o případy nehospodárního vztahu k majetku, který má význam pro společnost, jako jsou např. různé sbírky, a také případy nehospodárního vztahu k majetku, kterým by byl ohrožen život a zdraví občanů; konečně sem patří takový výkon vlastnického práva, který by sledoval způsobení škody jiným spoluobčanům.¹⁶⁾

Ve všech těchto případech je výkon práva osobního vlastnictví v rozporu s posláním tohoto práva v socialistické společnosti, a proto není a nemůže být chráněn.¹⁷⁾

¹⁴⁾ Čl. VI.: „Výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů musí být v souladu s pravidly socialistického soužití.“

¹⁵⁾ Čl. VII.: „Nikdo nesmí zneužívat svých práv proti zájmům společnosti nebo spoluobčanů a nikdo se nesmí na úkor společnosti nebo spoluobčanů obohacovat.“

¹⁶⁾ Srov. Pribanov—Dulněva, Pravo ličnoj sobstvennosti v period razvernutoho stroitelstva kommunizma, Moskva 1963, str. 30–31.

¹⁷⁾ Podrobně se touto otázkou zabývají občanské zákoníky svazových republik v hlavách o vzniku a zániku vlastnického práva.

Základy dále obsahují obecná ustanovení čl. 29 o ochraně vlastnického práva, podle něhož má vlastník, tedy i občan, který má určitý majetek na základě práva osobního vlastnictví, právo na žalobu vindikační a negatorní, abych se vyjádřil v termínech římskoprávních, které, jak se zdá, mají ve svém dosahu platnost věčnou,¹⁸⁾ ať principy těchto žalob, jimiž se vlastník domáhá ochrany svého vlastnictví práva, mají jakoukoli podobu či formu ve svém vyjádření. Je tedy ochrana vlastnictví v Základech v podstatě stejná, jakou poskytuje občanovi na osobní vlastnictví náš občanský zákoník.

Podrobněji se Základy zabývají reivindikací od dalších nabyvatelů. Jestliže někdo nabyt majetek za úplatu od osoby, která neměla právo jej zcizit, o čemž nabyvatel nevěděl a nemusel vědět (pocivý nabyvatel) — — — může se vlastník domáhat tohoto majetku na nabyvateli tehdy, jestliže vlastník nebo osoba, které vlastník majetek odevzdal do držby, tento ztratil, anebo jestliže jim byl ukraden, nebo se dostal z jejich držby jinou cestou nezávislou na jejich vůli.

Jestliže však byl majetek získán bezplatně od osoby, která neměla právo jej zcizit, je vlastník oprávněn vymáhat majetek ve všech případech.

Základy upravují také vznik vlastnického práva na základě smlouvy. V těchto případech vlastnictví vzniká podle čl. 30 Základů okamžikem odevzdání věci, není-li něco jiného stanoveno zákonem nebo smlouvou.

Vyvlastnění majetku v osobním vlastnictví je možné jen ve státním nebo společenském zájmu, a to vždy za náhradu, která má být ekvivalentem hodnoty majetku. Musí jít vždy o případy i způsob stanovený zákonodárstvím SSSR a svazových republik.

Hodnotíme-li čl. 28 Základů, nelze nevidět, že přinesl zvýšenou ochranu vlastníkům. Pomineme-li rozšíření práva neomezená vindikací také na družstevně kolchozní vlastnictví a na vlastnictví společenských organizací (do vydání Základů bylo v občanských zákonících svazových republik připuštěno právo neomezené vindikace jen u státního vlastnictví), neboť ochrana společenského socialistického vlastnictví není předmětem zkoumání této práce, a zkoumáme-li ochranu vlastnického práva z hlediska ochrany práva osobního vlastnictví, pak rozšíření ochrany vlastnického práva, které se týká i osobního vlastnictví (samozřejmě i ostatních druhů a forem vlastnictví) je především v tom, že podle čl. 28, odst. 2 Základů má vlastník právo požadovat svůj majetek na tom, kdo ho nabyt v dobré víře nejen tehdy, když ho vlastník ztratil, nebo když mu byl odcizen (jak to bylo dosud podle občanského zákoníku RSFSR čl. 60), ale i tehdy, a to je nové (zvýšená ochrana), jestliže se majetek dostal z jeho držby bez jeho vědomí jinak, a také tehdy, když za stejných podmínek se majetek dostal z držby osoby, které vlastník tento majetek do držby předal. Nové je také ustanovení odst. 3, čl. 28 Základů, podle něhož je vlastník oprávněn požadovat svůj majetek ve všech případech, kdy byl majetek nabyt bezplatně od osoby, která neměla právo ho zcizovat. Rozsah ochrany

¹⁸⁾ Touto formulací samozřejmě nechci zvěčnit právo jako takové.

osobního vlastnictví se tedy zvýšil. Je možno žádat reivindikační žalobou ve více případech než dosud vydání majetku z cizí nezákonné držby.

Je ovšem třeba vidět, že v soudní praxi existovala možnost vlastníka reivindikovat majetek i ten, který ani neztratil, ani mu nebyl odcizen, ale dostal se z jeho držby bez jeho vědomí i jinak, již od vydání usnesení Nejvyššího soudu SSSR z r. 1943 ve věci Sysojevy, ve kterém podal Nejvyšší soud extenzivní výklad čl. 60 občanského zákoníku RSFSR z r. 1922 a vztáhlo jeho ustanovení i na případy, kdy majetek se dostal z vlastníkovy držby bez jeho vědomí jinak než ztrátou nebo odcizením.

Právní ochrana uskutečňování občanských práv a tedy i ochrana práva osobního vlastnictví je ovšem širší, není vyčerpána ustanoveními čl. 28 Základů. Do ochrany vlastnických práv patří v širším slova smyslu ještě i ochrana z oblasti závazkového práva, např. právo na náhradu škody podle čl. 88 Základů.¹⁹⁾

Při hodnocení ustanovení vzniku vlastnického práva při nabývání majetku na základě smlouvy nutno si cenit toho, že je okamžik vzniku vlastnického práva v těchto případech řešen jednotně (až na možné odchylky, které vyplývají ze zákona, nebo mohou vyplývat ze smlouvy mezi účastníky), nové vlastnické právo vzniká okamžikem předání věci ve všech případech, ať jde o věci určené jednotlivě, nebo druhově. Po takovéto úpravě volala praxe a žádosti o jednotnou úpravu vzniku vlastnického práva se objevily také v diskusi o návrhu Základů, který ještě rozlišoval podle toho, o jakou věc šlo, dvoji okamžik vzniku vlastnického práva, a to u věcí určených individuálně vznik okamžikem uzavření smlouvy, u věcí určených druhově okamžikem jejich předání, jak to bylo zakotveno ve starém občanském zákoníku RSFSR.

Při celkovém hodnocení úpravy osobního vlastnictví v Základech občanského zákonodárství SSSR a svazových republik je možno učinit spolehlivý závěr, že znamenaly značný krok kupředu v právní úpravě osobního vlastnictví v současných podmínkách rozvinuté výstavby komunismu v sovětské společnosti, kdy osobnímu vlastnictví jako základnímu předpokladu uspokojování potřeb občanů je třeba i v zákonodárství věnovat zvýšenou pozornost. Současně se Základy staly spolehlivým východiskem pro další úpravu vztahů osobního vlastnictví v občanských zákonících svazových republik.

ÚPRAVA OSOBNÍHO VLASTNICTVÍ V OBČANSKÉM ZÁKONÍKU RSFSR

V polovině roku 1965 byla v Sovětském svazu dokončena novelizace úpravy občanskoprávních vztahů, neboť vedle Základů občanského zákonodárství SSSR a svazových republik, s účinností od 1. května 1962, vstou-

¹⁹⁾ Škodu, která byla způsobena osobě nebo majetku občana, jakož i škodu, která byla způsobena organizaci, musí v plné míře nahradit osoba, která škodu způsobila.

Osoba, která škodu způsobila, není povinna ji nahradit, prokáže-li, že škoda nebyla způsobena její vinou.

pily ve všech svazových republikách v účinnost i nové občanské zákoníky těchto republik.

Tyto zákoníky byly vydávány v úzké spojitosti se Základy, jsou jejich pokračováním, rozvinutím, doplněním. Nejde tedy v žádném případě o pouhý opis Zásad. V zákonících jsou také realizovány odkazy Základů na zákonodárství svazových republik. Odkazy byly realizovány v podrobná ustanovení (např. o maximální výměře rodinného domku, který může občan vlastnit na základě práva osobního vlastnictví, skupiny dědiců ze zákona).

I když mezi občanskými zákoníky svazových republik jsou jednotlivé rozdíly, přece jen jsou totožné ve všech zásadních ustanoveních, neboť mají společnou zákonodárnou základnu — Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových republik z r. 1961.

Jestliže zákoníky svazových republik mají společnou zákonodárnou základnu, z níž vycházejí, pak je zřejmé, že i vztahy, které zákoníky upravují, jsou totožné s okruhem vztahů upravených v Základech občanského zákonodárství SSSR a svazových republik. To znamená, že občanské zákoníky upravují především majetkové a s nimi související nemajetkové vztahy,

- a) mezi státními, družstevními a společenskými organizacemi navzájem,
- b) občanů se státními, družstevními a společenskými organizacemi a
- c) mezi občany navzájem,²⁰⁾

a to jednak ty, které již byly upraveny v Základech, ale i ty, které Základy neupravily. K tomu republiky dostaly oprávnění v čl. 3 Základů.

Pojetí rozsahu úpravy majetkových vztahů v občanských zákonících svazových republik je tedy obdobně jako v Základech odlišné od našeho nového občanského zákoníku, je proti němu širší, zachovává v podstatě jednotnou úpravu všech majetkových vztahů existujících v sovětské společnosti.

Mohu se proto také soustředit na výklad nejdůležitějšího občanského zákoníku — občanského zákoníku první sovětské svazové republiky — RSFSR.²¹⁾

Organizace je povinna nahradit škodu, která byla způsobena vinou jejích pracovníků při výkonu jejich pracovních (služebních) povinností.

Škoda způsobená jednáním, která jsou v souladu se zákonem, musí být nahrazena pouze v případech stanovených zákonem.

²⁰⁾ Samozřejmě, že občanské zákoníky svazových republik neupravují vztahy, jejichž úprava podle Ústavy SSSR a čl. 3 Základů byla svěřena do pravomoci SSSR a které jsou upraveny jen v Základech nebo jiných všesvazových občanskoprávních normách.

²¹⁾ Byl přijat Nejvyšším sovětem RSFSR 11. června 1964 s účinností od 1. října 1964. Mimochodem: je zde zajímavá poměrně dlouhá doba od jeho schválení k účinnosti, což pokládám za velmi správné, neboť tak lze zajistit, že se s jeho ustanoveními každý může dobře seznámit, což má mimořádný význam zejména pro pracovníky justice, kteří s touto základní normou občanského práva denně pracují. Říkám to proto, že u nás krátké lhůty mezi schválením občanského zákoníka Národním shromážděním a jeho účinností byla předmětem kritiky z řad především soudců, notářů, advokátů, ale i z řad právníků-teoretiků právní fronty.

Občanský zákoník upravuje ve II. části (vlastnická práva) jednak obecná ustanovení o vlastnickém právu, jednak socialistické společenské vlastnictví (podle Základů v jeho 3 formách: a) státní vlastnictví, b) vlastnictví kolchozů a c) vlastnictví odborových a jiných společenských organizací. Dále upravuje osobní vlastnictví, spoluvlastnictví (v něm vlastnictví kolchozní usedlosti), nabytí a zrušení vlastnického práva a ochranu vlastnického práva.

Již z prostého výpočtu jednotlivých oddílů II. části občanského zákoníku RSFSR je zřejmé, že zachovává systematiku úpravy vlastnického práva, kterou volil sovětský zákonodárce v Základech a že tedy upravuje všechny druhy a formy vlastnictví existující dnes v RSFSR, přičemž pro tyto druhy a formy platí řada společných ustanovení. Z obecných ustanovení vlastnického práva je to čl. 92 o oprávněních vlastníka, které tvoří vlastně obsah vlastnického práva. Tento článek je totožný s čl. 19 Základů a stanoví se v něm, že vlastníkovi náleží právo zcizit, užívat a nakládat s majetkem v mezích stanovených zákonem. Svůj názor na tuto obecnou formulaci oprávnění vlastníka, na její klady i nedostatky jsem vyložil již v předcházející části této práce, která pojednává o Základech.

Také občanský zákoník RSFSR, pokud jde o úpravu osobního vlastnictví, vychází z jeho odvozenosti od vlastnictví socialistického, z toho, že jeho základním zdrojem je práce občanů ve prospěch společnosti i z toho, že slouží jako jeden z prostředků uspokojování potřeb občanů.

Občanský zákoník RSFSR věnuje ve II. části v hlavě 11 podstatně větší pozornost osobnímu vlastnictví než Základy, a to zejména úpravě těch vztahů, které jsou spjaty s osobním vlastnictvím obytného domu.²²⁾

Podle článku 105 občanského zákoníka může být předmětem osobního vlastnictví stejný majetek, který je uveden již v čl. 25, odst. 1 Základů. Je to doslovný přepis ustanovení Základů.²³⁾ Je to samozřejmé, neboť okruh předmětů, které mohou být v osobním vlastnictví sovětských občanů musí být jednotný pro celé území Sovětského svazu, pro všechny sovětské svazové republiky. Současně však příkladný výpočet by mohl být širší, např. by mohl obsahovat chatu, aniž by se čl. 105 dostal do rozporu s ustanovením čl. 125 Základů.

Články 106–110 občanského zákoníku RSFSR upravují jednotně právo osobního vlastnictví k obytnému domu. Stanoví v souladu se Základy, že v osobním vlastnictví občana může být jeden obytný dům nebo jeho část. Společně žijící manželé a jejich nezletilé děti mohou mít pouze

²²⁾ Naproti tomu se vůbec nezmiňuje o soukromém vlastnictví, kterému bylo nutno v občanském zákoníku RSFSR z r. 1922 věnovat mnoho místa.

²³⁾ Čl. 105 občanského zákoníku zní: „V osobním vlastnictví občanů může být majetek, určený k uspokojování jejich hmotných a kulturních potřeb. Každý občan může mít v osobním vlastnictví pracovní příjmy a úspory, obytný dům (nebo jeho část), s ním související hospodářství, předměty domácí potřeby, jakož i předměty osobní potřeby a pohodlí. Majetku, jenž je v osobním vlastnictví občanů, se nesmí používat k získání bezpracných příjmů.“

jeden obytný dům (nebo část jednoho domu), jenž náleží na základě práva osobního vlastnictví jednomu z nich, nebo je v jejích spoluvlastnictví.

Současně však občanský zákoník zdůrazňuje, že ostatní z těchto společně žijících osob mohou mít v osobním vlastnictví druhou část (části) tohoto domu.

Avšak v domě s více byty bytového stavebního kolektivu individuálních stavebníků mohou mít spolužijící manželé a jejich nezletilé děti pouze jeden byt.

Maximální výměra obytného domu nebo jeho část (části), jež může občan vlastnit na základě práva osobního vlastnictví, nesmí překročit 60 metrů čtverečních obytné plochy. I když tyto nejvyšší přípustné výměry obytného domu jsou, pokud jde o obytnou plochu, o polovinu menší než v našem občanském zákoníku (120 m²),²⁴⁾ přece jen se domnívám, že jsou v jistém směru výhodnější. Jestliže totiž obytný dům bude mít 180 m² obytné plochy a budou ho vlastnit 3 občané, např. půjde o sourozence nebo o rodiče a zletilé děti a stavba jako taková (celá) bude v jejich spoluvlastnictví (každý bude vlastnit třetinový podíl), tak každý z vlastníků bude osobním vlastníkem, u každého půjde o majetek v osobním vlastnictví.

Jestliže tento výklad je správný, pak by to vrhlo nové světlo na úpravu obytných domů v osobním vlastnictví SSSR, která se dosud u nás pokládala za příliš nevýhodnou proti naší úpravě.²⁵⁾ Nebylo by tomu tedy tak docela.

Podle ustanovení našeho občanského zákoníku totiž obytný dům je v osobním vlastnictví pouze tehdy, jde-li o rodinný domek, jehož pojem je zakotven v § 128 našeho občanského zákoníku. Je lhostejné, zda ho celý vlastní jeden vlastník, či jde-li o spoluvlastnictví více osob, jestliže obytný dům překročí hranice stanovené pod pojmem rodinného domku, jako předmětu osobního vlastnictví, nemůže být takový obytný dům předmětem osobního vlastnictví (např. má 6 pokojů a 130 m²), byť by byl ve spoluvlastnictví několika osob, např. 3 sourozenců. Osobní vlastnictví je tedy u nás u obytného domu určeno objektivně, musí naplňovat hranice stanovené pro rodinný domek podle § 128. Není určeno potřebou bydlení vlastníka, spoluvlastníků. To je někdy výhodné, může však toto pojetí v některých případech být i nevýhodné, neboť podle sovětského občanského zákoníku obytný dům se 6 pokoji a se 130 m² obytné plochy, byl-li by ve spoluvlastnictví 3 zletilých sourozenců nebo rodičů a + zletilých dětí, by byl v osobním vlastnictví.

Sovětský zákonodárce nehodnotí tedy obytnou stavbu (její část), která může být v osobním vlastnictví podle objektivních kritérií, ale podle subjektů vlastníků. Každý vlastník (lépe spoluvlastník) může být osobním

²⁴⁾ Neuvažuji v této souvislosti druhou možnou hranici pro pojem rodinného domku podle našeho občanského zákoníku, tj. 5 obytných místností...

²⁵⁾ Srov. např. Karel Knap, Nový občanský zákoník RSFSR, Socialistická zákonost 1964.

vlastníkem do 60 metrů čtverečních obytné plochy, jestliže je zde několik vlastníků (spoluvlastníků).

Za velmi progresivní pokládám ustanovení čl. 106 obč. zákoníku RSFSR, podle něhož může občan na základě práva osobního vlastnictví získat a vlastnit z rozhodnutí výkonného výboru okresního nebo městského sovětu poslanců pracujících i obytný dům (část domu), která převyšuje 60 m² obytné plochy, jestliže má početnou rodinu.²⁶⁾

Podle mého názoru takové možné výjimky měl obsahovat i náš občanský zákoník.

Čl. 107 občanského zákoníku upravuje způsob zrušení vlastnického práva k více než jednomu obytnému domu v RSFSR.

Hned na počátku chci však zdůraznit, že stane-li se občan vlastníkem dvou či více obytných domů, jsou tyto všechny domy v jeho osobním vlastnictví. A s jako takovýmto vlastnickým vztahem se s nimi také nakládá. Že všechny obytné domy jsou v osobním vlastnictví občana, to vyplývá již z úvodního ustanovení čl. 107, podle něhož, jestliže v osobním vlastnictví občana nebo společně žijících manželů a jejich nezletilých dětí je z důvodů připuštěných zákonem více než jeden obytný dům, vlastník na základě vlastní volby si ponechává ve svém vlastnictví jeden z těchto domů. Na druhé straně však občanský zákoník kategoricky prikazuje, že druhý dům (domy) musí vlastník do jednoho roku prodat, darovat nebo zcizit jiným způsobem.

To, že několik obytných domů může být v osobním vlastnictví občana, je tedy zcela nepochybné. Nepochybné je však také to, že ustanovení čl. 106 nemá žádný deklaratorní charakter, je třeba se mu podřídit, neboť jak uvidíme při dalším výkladu, princip, že v osobním vlastnictví občana nebo společně žijících manželů a jejich nezletilých dětí může být jen jeden dům, je vynutitelný, občanský zákoník RSFSR stanoví postup této vynutitelnosti, je zde sankce proti tomu vlastníku, který by se normě nechtěl podřídit. To je myslím důležitý rozdíl proti pojetí § 129 v našem občanském zákoníku, který však sleduje stejný cíl. Roční lhůta na prodej druhého (dalších) obytného domu počíná běžet od vzniku vlastnického práva k druhému domu (domům).

Jestliže by vlastník v roční lhůtě nezczizil druhý dům (domy) libovolnou formou, bude tento dům rozhodnutím výkonného výboru okresního nebo městského sovětu poslanců pracujících nuceně prodán podle ustanovení občanského soudního řádu RSFSR o výkonu soudních rozhodnutí. Částka získaná z nuceného prodeje takového domu se po odečtení výloh spojených s tímto prodejem, odevzdá bývalému vlastníku domu.

Kdyby se prodej domu nesetkal s úspěchem, přejde pak bezplatně do státního vlastnictví, a to rozhodnutím výkonného výboru okresního nebo městského sovětu. To je velmi tvrdá sankce proti bývalému vlastníku.

²⁶⁾ V těchto případech však obytná plocha domu (části domu) nesmí převýšit rozměry, které by takovéto rodině příslušely podle předpisů o nájemní smlouvě v domech místních sovětů.

Stejně je třeba postupovat, jestliže do osobního vlastnictví občana nebo spolu žijících manželů a jejich nezletilých dětí se dostane zákonem dovoleným způsobem

1. vedle jednoho domu část (části) druhého domu;
2. části různých domů;
3. část (části) jednoho domu, převyšující výměru stanovenou čl. 106 občanského zákoníku;
4. víc než jeden byt v domě s více byty, který byl postaven stavebním bytovým kolektivem individuálních stavebníků.

Obdobně se v čl. 108 občanského zákoníku RSFSR řeší otázka souběhu v jedné vlastnických rukou osobní vlastnictví obytného domu (a části domu) a bytu v domě bytového stavebního družstva. Tu je vlastník domu (části domu) oprávněn podle svého výběru rozhodnout, zda si ponechá dům (část domu), nebo byt v domě družstva. Jestliže se rozhodne pro družstevní byt, pak vlastník musí dům (jeho část) do jednoho roku ode dne vzniku vlastnického práva k domu (části domu) zcizit a nastěhovat se do bytu stavebního bytového družstva. Nový občanský zákoník vychází tedy ze zásady, že ve všech případech může být v osobním vlastnictví občana jen jeden obytný dům nebo jeho část. Pouze dočasně může mít v osobním vlastnictví více než jeden dům, neboť do jednoho roku má vlastník právní povinnost druhý zcizit, a to ode dne, kdy mu vzniklo vlastnické právo k druhému domu.

Výnos presidia Nejvyššího sovětu RSFSR z 12. června 1964²⁷⁾ stanovil, že ustanovení čl. 106 obč. zák. o právu osobního vlastnictví na obytný dům (část domu) se vztahují i na ty případy, kdy právo osobního vlastnictví k více než jednomu domu vzniklo před účinností nového občanského zákoníku. Jestliže v osobním vlastnictví občana nebo rodiny jsou obytné domy (nebo části domů), které měly být zcizeny podle dříve platného zákonodárství²⁸⁾ a nebyly ke dni, kdy vstoupil v účinnost nový občanský zákoník zcizeny, musí být zcizeny podle zásad a ve lhůtě ustanovené v čl. 107 občanského zákoníku, přičemž roční lhůta v těchto případech počíná běžet ode dne účinnosti zákoníka. Výkonné výbory okresních a městských sovětů mají právo na žádost občana, existují-li zde vážné příčiny, prodloužit roční lhůtu ke zcizení domu (části domu).

Pokud jde o počet místností a poschodí obytného domu v osobním vlastnictví, je stanovena zásada, že musí odpovídat typovým projektům individuální bytové výstavby.

Další článek (109) se zabývá neoprávněnými stavbami obytných domů a chat, tj. takovými, které byly postaveny bez povolení nebo bez schváleného plánu, nebo s podstatnými odchylkami od plánu, nebo s hrubým porušením stavebních předpisů. Občan, který takovouto stavbu vystavěl, není oprávněn s ní disponovat (nakládat).

To se může týkat i jen části neoprávněné stavby jak domu, tak chaty.

²⁷⁾ Ukaz PVS RSFSR „O porjadke svedenija v dějstvije GK i GPK RSFSR“.

²⁸⁾ Šlo o ukaz PVS RSFSR z 26. června 1962.

Z rozhodnutí výkonného výboru okresního, městského sovětu taková stavba bude zbourána buď občanem — stavebníkem, nebo na jeho účet, nebo rozhodnutím soudu může být občanovi bezplatně odejmuta a vnesena do fondu místních sovětů.

Při bezplatném odnětí takovéto neoprávněné stavby může soud zbavit občana a osoby s ním žijící práva užívat tohoto domu (chaty). Jestliže nemají tito občané kde vhodně bydlet, přidělí jim jiný byt výkonný výbor toho místního sovětu, kterému byl předán takový dům (chata).

Nabízí se srovnání s naším občanským zákoníkem. Toto srovnání však bude chudé, neboť náš občanský zákoník takovéto obecné ustanovení nemá. O neoprávněné stavbě se hovoří jen v souvislosti s osobním užíváním pozemku, a to v § 221, kde se stanoví, že „zřídí-li na pozemku stavbu občan, který není oprávněn pozemek užívat, anebo který je oprávněn ho užívat k jinému účelu, rozhodne o vlastnictví ke stavbě soud.“

Stavebníkovi může však vlastnictví k stavbě přiznat jen, jsou-li pro to důvody zvláštního zřetele hodné. Soud může též rozhodnout, že stavebník je povinen stavbu na svůj náklad odstranit“. § 221 se tedy vztahuje pouze na pozemky v socialistickém vlastnictví. K neoprávněné stavbě podle § 221 může dojít pouze v souvislosti s institutem osobního užívání pozemku, byla-li by zřízena „neoprávněná“ stavba na pozemku ve vlastnictví soukromém (ať stavebníka nebo jiného občana), ustanovení § 221 se na tyto stavby nevztahuje, řešení, co s těmito stavbami, je třeba hledat mimo § 221. Např. cizí vlastník, na jehož pozemku by byla postavena neoprávněně stavba, má nárok na ochranu podle § 489 občanského zákoníku.

Významná úloha se příkládá čl. 111. Tento článek upravuje odnětí majetku, který byl využit k získání bezpracných důchodů. Stanoví se v něm odnětí takového majetku bez náhrady. O odnětí rozhoduje soud. Žalobu k soudu podává výkonný výbor místního sovětu. Podle článku 111 musí jít nikoli o ojedinělé zneužití majetku, ale o systematické, soustavné využívání za účelem získání bezpracných důchodů.

Ve jmenovaném článku se uvádí příkladmo dům a chata (také však může být takto využita i jen jejich část). Může jít však o jakýkoli jiný majetek, který by vlastník využíval k získávání bezpracných důchodů.

Odejmutý majetek přechází do fondu místního sovětu.

Za takovéto zneužívání majetku čl. 111 nepokládá placení nájemného podle ustanovení čl. 304 občanského zákoníku.

Pokud jde o bytovou situaci vlastníka a osob s ním žijících po odnětí domu (jeho části), chaty atd. — vztahuje se na ni ustanovení čl. 109.

Ustanovení tohoto článku je vlastně doplněním a rozvedením zásady stanovené již v čl. 25 Základů a v čl. 105 občanského zákoníku RSFSR. Domnívám se, že i z tohoto ustanovení vyplývá, že výnosy presidia Nejvyššího sovětu RSFSR z r. 1962 a 1963²⁹⁾ o beznáhradovém odnětí domů,

²⁹⁾ Platnost těchto výnosů zůstává zachována i po účinnosti nového občanského zákoníku, právě proto, že neobsahuje obdobné jeho základy ustanovení o stavbách

chat a jiných staveb, postavených nebo získaných z bezpracných příjmů, a autovlastníků těchto staveb, které byly získány ze stejných zdrojů, upravují jinou otázku. V ustanovení čl. 105 a 111 občanského zákoníku jde o majetek, který (nezávisle na tom, jaký je jeho zdroj, může být tedy i poctivý, a jistě tomu tak v mnoha případech bude) se zneužívá k získávání bezpracných důchodů, čili musí ho vlastník mít a pak s ním začne takto v rozporu se zákonem nakládat. Ve jmenovaných výnosech naopak občan určitý majetek (dům, chatu, auto) z bezpracných zdrojů získává (např. z krádeží stavebního materiálu vystavěný dům) a po jeho získání s ním může nakládat zcela v souladu se zákonem. To znamená například, že ho bude skutečně užívat jen za účelem uspokojování svých hmotných a kulturních potřeb.

Provedeme-li pak srovnání s našim občanským zákoníkem, ustanovení čl. 111 neobsahuje a bylo by ho třeba konstruovat nepřímou z jiných ustanovení o osobním vlastnictví.

Naproti tomu zmíněným výnosům odpovídá do jisté míry § 125, odst. 2 našeho občanského zákoníku, který je však formulován širěji, vztahuje se na všechny majetek získaný z nepoctivých zdrojů. Domnívám se však, že osud tohoto majetku podle našeho občanského zákoníku bude stejný.

V osobním vlastnictví sovětských občanů může být také dobytek. Základy občanského zákonodárství SSSR a svazových republik uložily občanskému zákonodárství svazových republik stanovit nejvyšší množství dobytka, který může být v osobním vlastnictví občana. Toto ustanovení čl. 25 Základů bylo rozvedeno v čl. 112 občanského zákoníka podle mého názoru velmi opatrně, a to tak, že počet dobytka, který může mít občan ve vlastnictví, je stanoven zákonodárstvím RSFSR. Tento počet je zatím v současné době stanoven pro vlastnictví občanů, kteří nejsou členy kolchozu, výnosem presidia Nejvyššího sovětu RSFSR ze dne 6. května 1963.

Je jistě zajímavé, že občanský zákoník věnuje zvláštní článek (113) osobnímu vlastnictví člena kolchozní usedlosti. Podle tohoto článku osobní pracovní důchody a úspory člena kolchozní usedlosti, a také majetek, který získal k osobním potřebám, dále majetek získaný děděním, darem a který nebyl odevzdán do vlastnictví kolchozní usedlosti, je osobním vlastnictvím tohoto člena kolchozní usedlosti.

V osobním vlastnictví člena kolchozní usedlosti nemůže být však ten majetek, který podle stanov kolchozu může vlastnit jen kolchozní usedlost.

Je tedy zřejmé, že i podle ustanovení nového občanského zákoníku RSFSR se každý člen kolchozní usedlosti podílí na dvojím osobním vlastnictvím, že uspokojuje své hmotné a kulturní potřeby jednak prostřednictvím vlastnictví kolchozní usedlosti, jejíž majetek podle čl. 126 občan

postavených nebo získaných z bezpracných příjmů (srov. článek Sedugina, Pravo ličnoj sobstvennosti po novomu graždanskomu kodexu RSFSR, čas. Sovetskaja Justicija 1964, č. 20, str. 9).

ského zákoníku náleží jejím členům jako bezpodílové spoluvlastnictví.^{30, 31)} Je tedy každý člen dvojím osobním vlastníkem.

Jak známo, i v SSSR existují ještě malovýrobci s drobným soukromým hospodářstvím, které je založeno na jejich osobní práci a kde není možno vykořisťování člověka člověkem, neboť najímání cizí pracovní síly je zakázáno. Malovýrobci jsou pracující občané. Zdrojem jejich majetku je práce. Proto občanský zákoník stanoví v čl. 115, že na tento majetek se přiměřeně vztahují ustanovení o osobním vlastnictví, pokud není zákonem stanoveno jinak.

V hlavě 13 občanského zákoníku RSFSR jsou zakotvena ustanovení o nabytí a zrušení vlastnického práva. Při srovnání s naší úpravou lze říci, že sovětská ustanovení se neodchylují podstatně od našeho občanského zákoníku, byť se v našem občanském zákoníku upravují způsoby nabývání osobního vlastnictví.

Okamžik vzniku vlastnického práva u nabyvatele majetku na základě smlouvy je upraven shodně se Základy. Navíc je zde ustanovení o tom, že jestliže smlouva o zcizení věci podléhá registraci, pak vlastnické právo vzniká okamžikem registrace.

Občanský zákoník RSFSR upravuje dále v podrobných ustanoveních nebezpečí nahodilých zkázy, hlavní věc a příslušenství, právo vlastníka na plody a důchody, majetek bez vlastníka nebo jehož vlastník není znám, nález a poklad.

Těmito ustanoveními občanského zákoníka RSFSR se nezabývám proto, že je pokládám za nepodstatné z hlediska postavení osobního vlastnictví v socialistické společnosti. Mým cílem byl podrobný výklad hlavy 11 o osobním vlastnictví.

Za zvláštní pozornost z ustanovení 13. hlavy občanského zákoníka však jistě stojí články 141 a 142, kde jsou upraveny zvláštní případy zániku vlastnictví, a to jeho odnětím vlastníkovu z rozhodnutí soudu.

Podle čl. 141 občanského zákoníka RSFSR, jestliže vlastník s domem nakládá tak, že hrozí nebezpečí zkázy (např. jeho nedostatečnou údržbou), pak výkonný výbor místního sovětu může určit vlastníku přiměřenou lhůtu k opravě domu. Když občan bez vážných důvodů neprovede potřebnou opravu, soud na základě žaloby výkonného výboru okresního nebo městského sovětu může bez náhrady odejmout nehospodárně udržovaný dům a předat ho do domovního fondu místního sovětu.

³⁰⁾ Pomíjím v této rovině uspokojování potřeb prostřednictvím přímého rozdělování ze společenských fondů.

³¹⁾ Předmět vlastnictví kolchozních usedlostí je stanoven v čl. 126 takto: „Kolchozní usedlost může mít ve vlastnictví vedlejší hospodářství na pozemku při usedlosti, který je v jejím užívání, obytný dům, chovný dobytek, drůbež a drobné zemědělské nářadí podle stanov kolchozu.“

Kromě toho náleží kolchozní usedlosti pracovní příjmy z účasti na společném hospodářství kolchozu nebo jiný majetek, který jí odevzdají členové usedlosti do vlastnictví, jakož i předměty domácí a osobní potřeby, nabyté ze společných prostředků.“

Obdobně je tomu podle čl. 142 v případech, kdy občan nehospodárně udržuje majetek, který má značnou historickou, uměleckou nebo jinou hodnotu pro společnost. Rozdíl je v tom, že právo na opatření, která podle čl. 141 náleží výkonnému výboru, má v těchto případech ta státní organizace, jejímž úkolem je ochrana majetku příslušného druhu. A dále v tom, že se v těchto případech vlastníkově poskytuje náhrada. Nejde tedy o bezplatné odnětí majetku.

Tato ustanovení se dostala do občanského zákoníku zřejmě proto, že na ochraně některých předmětů osobního vlastnictví má zájem sovětský stát, celá společnost.³² Tak např. nemůže být státu lhostejné, jak osobní vlastník pečuje o svůj obytný dům. Bylo by jistě nesprávné se domnívat, že vlastník se svým domem může jakkoli nakládat, podle své libovůle, že ho může například zbořit. Vždyť nehospodárné nakládání s obytným domem vede vždy k nebezpečí jeho zkázy a tím k nebezpečí zmenšení bytového fondu, kterého ani v SSSR není dostatek.

Takovéto nehospodárné nakládání s majetkem je jistě v rozporu s čl. 5 Základů a také s čl. 5 občanského zákoníka RSFSR, jehož ustanovení je totožné s čl. 5 Základů. A to proto, že uskutečňování výkonu vlastnického práva je jistě v rozporu s posláním osobního vlastnictví socialistické společnosti.

Přitom zájem sovětského státu na správné péči o domovní majetek není ničím novým. Vždyť již podle usnesení Všeruského ústředního výkonného výboru z r. 1923 mohly být municipalizovány obytné stavby, které byly nehospodárně udržovány.

Protože jde při beznáhradovém odnětí obytného domu vlastníkově o velmi tvrdou sankci za jeho špatný vztah k osobnímu majetku, je to jistě krajní prostředek, jak zabezpečit zájmy společnosti o bytový fond. V takovýchto případech musí být zjištěno, že vlastník skutečně má potřebné prostředky na udržování svého domu a přesto neučiní ani přes žádost výkonného výboru žádná opatření k odstranění nebezpečí zkázy, aniž by měl pro svou liknavost také nějaké jiné závažné důvody. Jedině v těchto případech může soud rozhodnout o odnětí stavby z jeho vlastnictví.

Výše citovaný sovětský autor Maslov uvádí, že jde v současnosti o řídké případy takovýchto soudních rozhodnutí. Zpravidla jde v těchto případech o takové vlastníky, kteří ve svém obytném domě sami nebydlí, dům je v nájmu. Žaloby o odnětí těchto domů vlastníkům mají zpravidla dva důvody: a) že jsou využívány k bezpracným příjmům, b) že jsou nehospodárně udržovány.

Vzhledem k malému počtu rozhodnutí sovětských soudů ve věcech nehospodárně udržovaného majetku podle čl. 141 a 142 občanského zákoníka RSFSR se domnívám, že ustanovení těchto článků mají především preventivní význam.

³²⁾ Srov. F. Maslov, *Osuščestvnenije i zaščita prava ličnoj sobstvennosti v SSSR*, Moskva 1961, str. 46.

Právní úprava osobního vlastnictví v SSSR se v současné době v zásadě neodlišuje od postavení osobního vlastnictví v právním řádu ČSSR.

V obou právních řádech se vychází z toho, že osobní vlastnictví je odvozeno ze společenského socialistického vlastnictví, že jeho základním zdrojem je práce občana ve prospěch společnosti a že má spotřební určení.

V obou zemích má osobní vlastnictví významné postavení při uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů a je mu v právních řádech věnována poměrně značná pozornost.

V důsledku dělení legislativní pravomoci mezi svaz a svazové republiky je v SSSR upraven institut osobního vlastnictví jednak v Základech občanského zákonodárství SSSR a svazových republik, jednak — podstatně podrobněji — v občanských zákonících svazových republik.

Podrobněji a podle mého názoru i přesněji je v sovětském občanském zákonodárství upravena především otázka obytných domů. Naproti tomu § 129 československého občanského zákoníku je kusý, nedomyšlený a od počátku byl a je předmětem mnoha diskusí a sporů.

Také postavení obytných (rodinných) domků v sovětské a československé právní úpravě je odlišné. Rodinný domek v občanském zákoníku ČSSR je určen objektivně, musí naplňovat hranice stanovené v § 128 občanského zákoníka. Naproti tomu sovětský zákonodárce nehodnotí obytnou stavbu (její část), která může být v osobním vlastnictví jen podle objektivních kritérií, ale podle subjektů vlastníků. Za progresivní pokládám také ustanovení čl. 106 občanského zákoníku RSFSR. Podle mého názoru takového ustanovení měl obsahovat i československý občanský zákoník. Na rozdíl od československé právní úpravy je v SSSR podrobně ve výnosech prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR upravena otázka o beznáhradovém odnětí domů, chat a jiných staveb, postavených nebo získaných z bezpracných příjmů.

Podrobná úprava institutu osobního vlastnictví zejména v občanských zákonících svazových republik svědčí o tom, že sovětský zákonodárce si byl vědom toho, že tento právní institut je v etapě rozvinuté výstavby komunismu velice důležitý a že jeho význam bude stále vzrůstat.

Při příštích novelizacích občanského zákoníka ČSSR bude třeba podrobně se seznámit nejen s platnou právní úpravou osobního vlastnictví v SSSR, ale také podrobně zkoumat, jak se tato právní úprava realizovala v životě sovětské společnosti, jak se osvědčila v praxi, a také kriticky rozhodnout, co z toho, co se osvědčilo, by bylo vhodné kodifikovat i v československém právním řádu. Současně bude ovšem třeba totéž zkoumat i v právních řádech ostatních socialistických zemích.

Правовой модель личной собственности в советском гражданском праве

Заключение

Правовое регулирование личной собственности в СССР в настоящее время в основном не отличается от регулирования личной собственности в законодательстве ЧССР.

Законодательство обеих стран исходит из того, что личная собственность производна от социалистической собственности, что ее основным источником является труд гражданина в пользу общества и что она имеет потребительский характер.

В обеих странах личная собственность играет важную роль при удовлетворении материальных и культурных потребностей граждан и в законодательстве ей уделяется довольно значительное внимание.

В результате разделения законодательных полномочий между СССР и союзной республикой в СССР институт личной собственности регулируется как в Основы гражданского законодательства СССР и союзных республик, так — довольно подробно — в гражданских кодексах союзных республик.

Более подробно и по моему мнению более точно в советском законодательстве урегулирован прежде всего вопрос жилых домов, находящихся в личной собственности. Наоборот, § 129 чехословацкого Гражданского кодекса является неполным, непродуманным и с самого начала был и является предметом многих дискуссий и споров.

Также и положение жилых домов, находящихся в личной собственности, в советском и чехословацком законодательстве урегулировано по-разному. Жилой дом в Гражданском кодексе ЧССР определен объективно, т. е. должен соответствовать признакам, установленным в § 128 ГК. Советский законодатель определяет жилой дом (его часть) не только по объективным критериям, но и по субъектам собственников. По мнению автора прогрессивной является также норма ст. 106 ГК РСФСР. Поэтому автор считает, что подобные нормы мог бы содержать и чехословацкий Гражданский кодекс. В отличие от чехословацкой правовой регламентации в СССР в указах Президиума Верховного Совета РСФСР весьма подробно урегулирован вопрос о безвозмездном изъятии домов, дач и иных строений, построенных или приобретенных за счет нетрудовых доходов.

Подробное регулирование института личной собственности, в особенности в гражданских кодексах союзных республик свидетельствует о том, что советский законодатель исходил из того, что в период строительства коммунизма этот правовой институт является весьма важным и что его роль будет все более возрастать.

При проведении изменений в Гражданском кодексе ЧССР будет необходимым более подробно познакомиться не только с действующей правовой регламентацией института личной собственности в СССР, но и подробно исследовать как эта правовая регламентация реализовалась в жизни советского общества, как оправдала себя на практике, а также критически решить вопрос о том, что из этого полезного опыта будет возможным перенять в чехословацкое законодательство. Одновременно будет необходимым исследовать то же самое и в законодательстве остальных социалистических стран.